HET STRAFRECHT DER DAJAKS VAN TAJAN EN LANDAK

DOOR M. C. SCHADEE.

§ 1. Privaatrechterlijk karakter.

Reeds herhaaldelijk waren wij in de gelegenheid, kennis te maken met het strafrecht der Landak- en Tajan-Dajaks. Wij zagen, dat het in dezelfde phase verkeert als bij de meeste volken van den Indischen Archipel, daar de straffen een privaatrechterlijk karakter hebben.

De misdaden worden over het geheel beschouwd niet gepleegd te zijn tegen het algemeen, maar tegen particulieren.¹

Hier en daar bemerkten wij, dat echter naast dit privaatrechterlijk karakter sommige straffen reeds een publiekrechterlijk karakter verkregen. Zoo moeten sommige boeten aan het kamponghoofd opgebracht worden wegens overtreding der door hem gegeven bevelen, terwijl andere dienen tot het houden van een offermaaltijd (*barimah*), waaraan ook de goden, de verongelijkte partij en diens kampongenooten deelnemen, tot afwering der kwade invloeden, welke tengevolge der misdaad te duchten zijn. Elders, bijv. in Sumatra heet dit „tot afkoeling van den grond“ of tot „reiniging van het dorpsgebied“.

§ 2. Wraakrecht.

Verder zullen wij in een paar reisverhalen nader kennis maken met de gewoonten der Dajaks van de Batang Atas — de berg-Dajaks van Landak — en zien, dat bij hen het strafrecht op eenen lageren trap van ontwikkeling staat, daar bij deze stammen in sommige gevallen het wraakrecht nog onbeperkt is toegelaten.

¹ Zie het Strafrecht bij de volken van het Maleische Ras door G. A. Wilken. Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, uitgegeven ter gelegenheid van het Zesde Internationale Congres der Orientalisten 1883.

§ 3. Tongkal-instelling.

Wij hadden ook gelegenheid, reeds te wijzen op het zeer eigenaardige in het Dajaksche strafrecht, hetgeen de beleedigde, wanneer hem naar het volksgeloof onder werking der kwade invloeden een ongeluk overkomt, ook den beleediger nog te dagvaarden voor de schade, welke hij daarmede beloopt heeft.

Het is aan den onwil van den beleediger, om de kwade rasi's zoo spoedig mogelijk te neutraliseeren, te wijten, dat de ramp plaats had, welnu, dan wordt hij ook als de veroorzaker ervan aangemerkt.

Wij gaan thans over tot de behandeling van eenige nog niet genoemde misdrijven en zullen zien, dat het wraakrecht ook bij de meer ontwikkelde stammen van Landak en Tajan in enkele gevallen nog is toegelaten.

Tot leiddraad gebruiken wij hierbij de codificatie der adatsvoorschriften der Sĕpatah-Dajaks.

§ 4. Doodslag zonder opzet.

Djika sasaorang mati, tĕrkĕna boenoeh jang tiada dĕngan sĕngadja dari pada tĕrsalah pasang dĕngan sĕnapang atau tĕrsalah parang dĕngan bĕsi atau tĕrboenoeh oleh orang jang gila, mĕlainkan ditimbangnja anam poeloeh anam soekoe, dan tĕtapi sabĕlomnja dibajar itoe hoekoeman mĕlainkan lĕbih dahoeloe mĕmbajar poengoet bĕsi saboewah djempa dan pamabang artinja mĕnanam mando^c sĕrta sabidji mangko^c poetih dibawah tangga dan tiba-tiba datang sawatoe dari pada soedaranja atau kapalanja sabĕlah orang jang tĕrkĕna boenoeh itoe pada orang jang mĕmboenoeh sampei dia mĕlangkah itoe mando^c jang tĕrtanam dibawah tangga itoe, mĕlainkan salah, sapĕrti hoekoeman jang anam poeloeh anam soekoe itoe tinggal tiga poeloeh tiga soekoe, maka djika sampĕ dia mĕmbalas dan mĕmboenoeh, maka mati disablah orang jang didatangnja itoe mĕlainkan tiada djadi dibajar harganja njawa jang mati dahoeloe itoe, dan djika mati sablah orang jang mĕndatangi itoe mĕlainkan tiada boleh dibajar harga njawanja sĕkadar bajar siam pĕngalĕboeran barana^c mando^c sĕrta babinja dĕlapan real dan kain tjindai doewa lai.

Vertaling.

Indien iemand, wie het ook zij, sterft, gedood, echter niet met opzet, bij ongeluk getroffen door een geweerschot of geraakt door een wapen, of gedood wordt door een krankzinnige, dan wordt hij veroordeeld tot zestig realen en zes soekoes boete,

maar voordat hij die boete betaalt, moet hij eerst de „poengoe**t** b**ě**si” uitkeeren, een djempa, en de „pamabang” verrichten, dat wil zeggen een tampajan mando^s en een wit kopje onder de trap plaatsen, en wanneer nu een familielid of kamponghoofd van den verslagene in de woning van den delinquent komt en hij stoort zich niet aan dien tampajan, welke onder de trap geplaatst is, dan wordt hij daardoor schuldig en blijven van die zestig realen zes seekoes slechts dertig realen en drie seekoes te betalen over. Indien hij echter er toe overgaat om wraak te nemen, en er sterft iemand van de partij, welke aangevallen wordt, dan behoeft het wergeld van dengeen, die vroeger stierf, niet uitbetaald te worden, en indien iemand van de aanvallers sterft, dan behoeft voor hem geen wergeld betaald te worden, maar moet slechts een „verzoenings-siam” met een tampajan mando^s uitgekeerd worden en een varken van acht reaal en twee stuks lijkkleeden.

Uit het bovenstaande blijkt, dat de Sěpatah-Dajaks naast de tahlil nog eene andere waarde-eenheid kennen, de reaal. Deze gebruiken zij slechts ingeval van doodslag. Bij de Dajaks, waar de reaal de waarde-eenheid is, wordt een pati njawa (ook batang njawa) d. i. het wergeld of bloedgeld ¹ voor het dooden van een persoon gesteld op zestig reaal en zes seekoe, hetgeen door de Těmila of Sěpatah-Dajaks overgenomen is.

Het witte aarden kopje en de tampajan mando^s geplaatst onder de trap van de woning maken den toegang tot de kampong voor den aanvaller ontoegankelijk, vormen een grens of scheidsmuur, die niet overschreden (di langkah) mag worden.

De poengoe**t** b**ě**si is reeds hierboven verklaard.

Wordt de aanbieding van de poengoe**t** b**ě**si en het plaatsen van een wit aarden kopje nagelaten, dan is nog het wraakrecht ten volle toegelaten, en mogen de bloedverwanten van den vermoorde den moordenaar eveneens dooden.

Omtrent de „siam p**ě**ngal**ě**boeran” heet het nog, dat deze dient, om het lichaam, de lijkkleeden om de huid van den verslagene te vervangen.

De mando^s komt aan het kamponghoofd en het varken dient tot een offermaal (barimah).

¹ Wergeld of weergeld = bloedprijs. Weer = het Gothische vair, het Latijnsche vir = man. Wergeld = prijs voor een man. Weerwolf = manwolf. Pati njawa = Het dooden van een njawa. Pati-grondwoord van mati = dood. Batang njawa = een njawa; njawa = ziel, leven, levensbeginsel.

§ 5. Doodslag bij betrapping op heeterdaad van overspel.

„Djika ada sawatoe orang laki-laki kadapatan dĕngan saorang prampoewan, jang soedah ada lakinja, dan lakinja sĕndiri mĕndapatnja, maka itoe si laki mĕmboenoeĥ kapada madoe moedanja itoe sĕrta bininja, maka mati kadoewanja, maka itoe si laki tiada tĕrkĕna sawatoe apa-apa dan djika madoe moedanja sahadja jang mati di timbang njawanja anam tahl sapoeloeh amas.”

Vertaling.

Indien bij betrapping op heeterdaad van overspel met eene getrouwde, door den echtgenoot dier vrouw zelve, deze zijn medeminnaar en zijne vrouw doodt, dan wordt hij in het geheel niet beboet, maar indien slechts de medeminnaar sterft, dan betaalt hij als diens wergeld zes tahl en tien amas.

Ook bij de Manjoeké-Dajaks is het wergeld in dit geval zes tahl.

Wat in het vorig artikel gezegd werd omtrent de „poengoet bĕsi” en de „pamabang” is ook hier weer van toepassing.

Indien de beleedigde echtgenoot slechts een der schuldigen doodt, dan betaalt hij als diens wergeld slechts zes tahl en tien amas n.l. in geval het overspel bewezen is, bijv. wanneer hij den medeminnaar doodt in zijne eigene (d.i. van den beleedigden echtgenoot) slaapstede, of wanneer hij zijne vrouw doodt en men ziet den medeminnaar wegloopen. In het laatste geval betaalt hij het wergeld der vrouw aan hare familie, maar ontvangt de boete op „prangkat” van den weggeloopen medeminnaar. Sterft de medeminnaar ook, dan betaalt de man geene boete maar ontvangt ook geen „prangkat”.

Worden de overspeligen door den echtgenoot in het bosch betrapt en doodt hij slechts een hunner en loopt de andere weg, zoodat hij later het overspel niet bewijzen kan, dan wordt het wergeld op het volle bedrag gebracht.

Verder behandelt de codificatie het geval van eenvoudige verwonding en zware verwonding, welke den dood ten gevolge heeft.

§ 6. Verwonding.

„Djika sawatoe orang mĕmoekoel deri pada ana¹ atau bini atau sana¹ soedara, apa lagi jang lain orang, djikalau tiada patoet salahnja dipoekoel, mĕlainkan di hoekoem saboewah siam

saèkor babi dan djikalau sampè loeka bërdarah, mëlainkan di timbang tiga tahlil sapoeloeh amas saèkor babi dan djika sampè mati ditimbangnja anam poeloeh anam soekoe.”

Vertaling.

„Indien iemand zijn kind of vrouw slaat, of een bloedverwant, laat staan een geheel vreemde, en hij doet het zonder gegronde reden, dan wordt hij veroordeeld tot eene boete van een siam en een varken en indien de persoon bloedend verwond is, drie tahlil tien amas en een varken en indien deze sterft, zestig reaal en zes soekoe.”

In de Manjoeké-streek wordt verwonding door onvoorzichtigheid beboet met een tampajan siton, een hoen en een stuk ijzer als pangkaras soemangat (versterking van de ziel.)

Zware verwonding met opzet met zes tahlil.

Sterft de verwonde, dan wordt de boete twaalf tahlil, ook ingeval de dood het gevolg is van onvoorzichtigheid. Twaalf tahlil is dus de harga njawa — de prijs van een njawa.

Hetgeen de codificatie voor straf stelt op belediging, zagen wij reeds boven.

Een bijzonder geval van belediging is het afsnijden van iemands haar.

„Deri përkara sampong ramboet jang tiada niat hënda^s mër-dajakan, ditimbang tiga tahlil, maka djika memang niat hënda^s mër-dajakan ditimbang anam tahlil sapoeloeh amas, dia moesti toeroet dan moesti bajar.”

„Indien iemand een andermans haar afsnijdt, zonder echter booze bedoeling, dan wordt hij veroordeeld tot drie tahlil boete, maar wanneer het werkelijk met opzet is om iemand te verderven, dan bedraagt de boete zes tahlil en tien amas. De schuldige moet gehoorzamen en de boete betalen.”

Geen opzet wordt bijvoorbeeld verondersteld, wanneer iemand, welke met een ander twistende is, hem in het gevecht een haarlok afsnijdt, zonder deze mede te nemen.

Geschiedt echter de handeling, zonder dat de andere het merkt, en tracht de schuldige het haarbosje te verbergen, of loopt er mede weg, dan is het duidelijk, dat hij daarmee booze bedoelingen heeft, er een toovermiddel van wil bereiden, om den ander ziekte te berokkenen of te doen sterven.

Reeds Dr. G. A. Wilken wees er op, dat de Land-Dajaks van Sërawak het haar soms met de ziel vereenzelvigen. Men leze hier-

over „Ueber das Haaropfer” in de Revue Coloniale internationale Mai-Juin 1887, blz. 379 en 424.

Ook bij de Koemba-Dajaks komt dit voor.

Verwonding en onwillige berooving van iemands leven door het opstellen van voetangels en vallen wordt in de volgende artikelen behandeld.

„Djika mēmasang soeda^s atau soengga atau pēti, maka soedah ditrangkan kapada orang banja^s tiba mēngēna orang, djika sakadar pakatang sahadja, tjoema mēmbajar „sajang darah”: tēmpajan tēngah saēkor ajam dan djikalau sampē mati ditimbang njawa tiga tahil sapoeloeh amas, dan djika itoe soeda^s atau soengga atau pēti soedah djadi tiada ditrangkan kapada orang banja^s ditimbang anam poeloeh anam soekoe.”

Vertaling.

„Indien men voetangels of varkensvallen opstelt en hiervan in het openbaar mededeeling doet en iemand wordt er door getroffen, echter slechts gewond, dan betaalt men maar als vergoeding van het bloed een tampajan tēngah en een kip, en indien de getroffene sterft, dan wordt de boete drie tahil en tien amas, maar indien de voetangel of varkensval opgesteld was zonder dat het aan de groote menigte bekend was gemaakt, dan wordt het vergeld zestig reaal en zes soekoe's.”

Soedak en soengga — Maleisch randjau — zijn bamboe spietsen, schuin in den grond gestoken tot bescherming van vruchtboomen of padivelden.

Pēti (Mal)-pati (Daj.) is een val, bestaande uit een speer verbonden aan een gespannen boog, welke afgaat wanneer zij toevallig aangeraakt wordt.

Tiada boleh sakali-kali mēmasang soeda^s atau soengga atau pēti dibawah pohon boewah-boewahan jang ditēngah djalan bēsar atau djalan pēranti orang bēroelang-oelangan dan djika dipasang djoega mēlainkan dihoekoem saboewah siam saēkor babi, maka djika mēngēna orang sampē mati, mēlainkan ditimbang anam poeloeh anam soekoe.”

Vertaling.

„Het is volstrekt verboden voetangels of vallen te plaatsen onder vruchtboomen, welke aan den grooten weg liggen of aan de zijpaadjes, waar gewoonlijk veel heen en weer geloopt wordt; en indien men het toch doet, dan wordt men beboet met een siam en een varken en indien iemand er door gewond raakt en sterft, dan betaalt hij zestig reaal en zes soekoe's.”

§ 7. Misdrijven tegen den eigendom. Verbodsmerken.

De misdrijven tegen den eigendom worden in de volgende artikelen behandeld.

„Djoega tiap-tiap jang ada mēmpoenjai sapohon boewah, jang soedah bërboewah katēngah djalan bēsar atau djalan jang pēranti didjalani orang bēroelang-oelang mēlainkan tiada boleh didjongko^s dan ditikal, maka djika didjongko^s dan ditikal djoega barangkali dinai^s orang tiada boleh didahwa.”

Vertaling.

„Ieder, die reeds vruchtdragende vruchtboomen bezit, staande aan den grooten weg of de zijpaadjes waar gewoonlijk veel heen en weer geloopt wordt, mag aan deze boomen geene verbodsmerken aanbrengen, indien hij het echter toch doet en de vruchten worden weggehaald, dan mag hij geen aanklacht indienen.”

Tikal en djongko^s zijn verbodsmerken, door wier plaatsing het pantang wordt den boom te beklimmen. De boom wordt daardoor, wat de Australiërs noemen taboe, d. i. heilig, den goden gewijd. Vooral op overtredingen van tikal- of djongko^s-bepalingen is de „atoeran-tongkal” van toepassing. De goede geesten worden daardoor toch in hunne eigene rechten aangetast, beleedigd trekken zij zich terug, de wereld ten spel latende van duivels en daemonen. De kwade rasi's zijn meer dan ooit na dergelijke feiten te vreezen.

De „tikal” bestaat uit een band om den boom gebonden, waar-tusschen in schuine richting tal van speertjes van bamboe zijn gestoken. De djongko^s is een stok of bamboe aan den voet van den boom in den grond gestoken, van inkervingen voorzien, gelijk een Dajaksche trap.

Door Maleiers gebezigd is zij anders gevormd, namelijk zonder inkepingen, maar in een scherpe punt uitlopend. De djongko^s van den Radja is echter aan het uiteinde in tweeën gesplitst met horizontaal dwarshoutje tusschen de uitstaande beenen.

„Djika ada sapohon boewah jang soedah bërboewah maka ada pagarnya, dan didalam pagar itoe ada bërsoeda^s atau soengga atau pēti dan dikasih tanda lagi soepaja orang tahoe dan soedah ditrangkan lagi kapada orang banja^s, tiba-tiba ada saorang mēngambil itoe boewah, maka tērkena itoe soeda^s atau soengga bai^s pēti, jang didalam pagar itoe sampē mati, mēlainkan tiada boleh didahwa.”

Vertaling.

„Indien een vruchtboom, welke vruchten draagt, omgeven is door eene omheining en in die omheining zijn randjau's en vallen opgesteld, en er is nog een teeken bij aangebracht, opdat iedereen het wete en het is aan iedereen bekend gemaakt, wanneer dan iemand nog die vruchten weghaalt en hij wondt zich aan die randjau's of die val, binnen de omheining, dan mag hij geene klacht indienen.“

Door de omheining van het terrein onder een gedjongkokten boom strekt zich het verbod ook tot de afgevalen vruchten uit. Het teeken voor het aanwezig zijn van randjau's en pëti's is een kruis van bamboe-stokken in den vorm van een X (St. Andries-kruis, *crux decussata*) aan hêt boveinde van een in den grond staanden stok gebonden, vóór de plaats, waar de randjau's gelegen zijn.

Dan lagi tiada boleh mëndjongko^s dan mënikal batang boewah atau batang sëmpeowan orang, jang boekan kita sëndiri poenja, djika mëndjongko^s mënikal batang boewah dan sëmpeowan orang, këna hoekoem saboewah siam saëkor babi.

Vertaling.

„En voorts mag iemand aan geen vruchtboom of boom, waarin zich een bijennest bevindt, verbodsteekenen aanbrengen, indien deze niet zijn eigendom is, indien men verbodsteekenen aanbrengt in een andermans vrucht- of bijenboom, dan wordt men beboet met een siam en een varken.“

Het is echter niet verboden, wanneer men het doet met toestemming van den eigenaar of de eigenaars.

Gewoonlijk hebben vruchtboomen meerdere eigenaars, bijv. de oudste dochter met hare broeders en zusters of soms neven en nichten.

De straf op het aanbrengen van verbodsmerken wordt zwaarder, indien men in het geheel niet tot de medegerechtigden (waris) behoort.

„Djika sawatoe pohon boewah jang ditikal dan didjongko^s dëngan atoeran, maka boewahja poen sëdang dimakan, maka dinai^s oleh sëgala orang jang tiada mëmbilang tahoe kapada orang jang poenja, mëlainkan këna hoekoem tëmpanjan tëngah.“

Vertaling.

„Indien een vruchtboom volgens de regels is gedjongkokt en de vruchten rijp genoeg om gegeten te worden, en hij

wordt door iemand beklommen, die dit niet aan den eigenaar heeft gezegd, dan wordt die persoon beboet met een *těmpajan těngah*».

Dit „beklimmen” heeft natuurlijk de beteekenis van „de vruchten afhalen”.

De bepalingen omtrent de *tikal* en *djongko*¹-voorschriften zijn zeer onvolledig, de „codificatie” geeft niet meer, hetgeen wel te betreuren is. Zoo komt er geene bepaling in voor omtrent het wegnemen van verbodsteekenen, hetgeen ook strafbaar is. Evenmin komt in de bovenstaande artikelen uit, dat juist de *atoeran tongkal* bij deze soort misdrijven streng toegepast wordt.

Het is ook jammer, dat in deze codificatie niets te vinden is omtrent verbodsmerken op gronden, die men bebouwen wil. De daaromtrent bestaande bepalingen zijn zeer belangrijk, vooral in de Manjoeké-streek. In de praktijk zijn zij daar van veel belang, daar de Dajaks er dicht op elkaar wonen en de geheele uitgestrektheid van den grond voor rijstcultuur gebruikt wordt. Twisten over grondeigendom zijn er aan de orde van den dag.

Strafbaar is het op een stuk land, waarop men geene rechten heeft, verbodsmerken aan te brengen. Ook deze verbodsmerken heeten *djongko*¹. Beboet wordt hij die een andermans *djongko*¹ wegneemt. Ook hier geldt de *atoeran tongkal*, bij weigering de boete te betalen.

In beide gevallen wordt ook de boete zwaarder, wanneer men niet tot de deelgerechtigden behoort, of ook wanneer men met het bebouwen van het rijstveld doorgaat, nadat de eigenaar zulks reeds verboden heeft.

Bij het bebouwen van den grond van een ander brengt men huur op. Alle Dajaks van Landak noemen die huur *sasi*¹.

¹ In de Molukken beteekent *sasi*: „door een verbodsmerk gewijd, ontoegankelijk,” wat elders in den Archipel ook „*pěmali*” heet, en wat de Landak-Dajaks meestal „*pantang*” noemen.

Zie over het aanbrengen van verbodsteekenen nog „Eenige aantekeningen op de Ethnographie van Flores” door C. M. Pleijte Wzn., Indische Gids, 1890, deel II pag. 2582. Centraal Selebes — door Riedel, Bijdragen, volgreeks V, deel I pag. 88—95. De Godsdienstbegrippen der Halmaherasche Alfoeren, Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, Deel XXVII pag. 450.

Over Taboe lees het artikel van Frazer in de Encyclopaedia Britannica, „taboo”.

Naast „*tikal*” hoort men door Maleiers aan de Kapoeas ook het woord „*panggor*” gebruiken.

In Měliau gebruikt men voor „verbodsmerk” de woorden *adjam* en *klombong*. *Adjam* is een stok vlak bij den boom in den grond gestoken, in schuine richting naar den boom wijzende, de *klombong* wordt gevormd door takken met bladeren om den boom gebonden.

Boete staat op het beschadigen en vernielen van vruchtboomen, op grond, dien men bebouwen wil. De waarde der vernielde boomen moet bovendien vergoed worden.

Van belang is het, hier nog eens te herlezen wat Wilken over het taboe zegt in zijne verhandeling over het Pandrecht bij de Volken van den Indischen Archipel. [Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van N.-I., volgreeks V, deel 3, blz. 559].

Eenige bijzondere gevallen van diefstal worden behandeld in het volgende artikel:

„Djika saorang mëntjoeri sampala tahoen, atau batoe asahan, atau mëntjoeri kadangau padi atau kapabrasan atau mëntjaboet klangkang dapat hoekoem saboewah siam saèkor babi, maka djika mëntjoeri kadjongko¹ pamarangan atau kaboeboe kasoe kan¹ bai² katambawang kalaka² atau kamei padi dapat hoekoem tēmpajan tēngah saèkor ajam.”

Vertaling.

„Indien iemand, wie ook, de eerstelingen van den rijstooft of een slijpsteen, of padi of rijst uit de bergplaatsen steelt, of een klangkang uittrekt, krijgt hij eene boete van een siam en een varken. Ingeval iemand steelt van al wat gedjongkokt is of wat in fuiken gevangen is, of in de tambawang, (kampongerf met vruchtboomen) of op de oude ladangvelden³, wordt hij beboet met een tampajan tēngah en een hoen.”

De slijpsteen staat bij de Dajaks in bijzondere bescherming, welke wellicht verband houdt met de vereering van het ijzer en staal. Het laatste wordt toch steeds op den slijpsteen gewet.

„Batoe asahan toewa deri bēsi”⁴ zegt de Dajak. Vergelijk wat Grabowsky mededeelt over de vereering van den slijpsteen.⁵

Diefstal in huis wordt veel zwaarder gestraft dan met een siam

¹ Soekan = tēkara¹ = een soort fuik.

² Kalaka = tambawang = een verzameling vruchtboomen, het erf om de kampong-woning met vruchtboomen beplant.

³ N.I. die beplant zijn met tweede gewassen, cassave, suikerriet, kladi etc.

⁴ Deze zin kan vertaald worden: „De slijpsteen is ouder dan ijzer” — of „de slijpsteen is de vader van het ijzer” of „de slijpsteen is het ijzer tot heil — ten zegen. In de beteekenis van „bēkat”-„zegen” schrijft men gewoonlijk „toewah”. Toch is het hetzelfde woord. Al wat „oud” is, is volgens algemeene opvatting ook „zegen aanbrengend”.

⁵ Ueber Äusserungen geistigen Lebens bei den Olo ngadju in Süd-Ost Borneo, Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, volgreeks 5, deel 4, pag. 147.

en een varken. Naar omstandigheden zes tahlil en tien amas of meer. Op diefstal met geweld gepleegd of roof staat twaalf tahlil en tien amas. Steeds met teruggave der gestolen goederen of restitutie van de waarde er van.

Ook het stelen van te veld staande padi wordt zwaar gestraft. Bij de Manjoeké-Dajaks met drie en een half tahlil, waaronder een siam, verder een varken, een hoen en een stuk ijzer.

De straf is zwaar, omdat de rijst ten eerste moeielijk tegen diefstal te beschermen is en ten tweede van wege de heiligheid van de rijst. Zoo ook staat een zware straf op het opgraven en stelen van aardvruchten (kribang), bij de Manjoeké-Dajaks een tampajan têngah, een hoen, een stuk ijzer en baras banjoe (gezelfde rijst).

§ 8. Over het verschaffen van eigen recht.

Over het verschaffen van eigen recht bij schuldvorderingen spreekt het volgende artikel:

„Djikalau sawatoe orang mêngambil barang orang samantara përkara, maka dia ambil kabêlakangnja atau dihadapannja jang tiada dëngan kasoekaän hatinja sërta bëlom mêngadoe kapada toewanja, maka dapat hoekoem saboewah siam saëkor babi, dan orang jang diambil barangnja itoe poen mêngoekoem saboewah siam saëkor babi, maka djika dia mongkir, djika sampè mati orang jang diambil barangnja itoe poen mêngoekoem saboewah siam saëkor babi, maka djika dia mongkir, djika sampè mati orang jang diambil barangnja itoe karëna mëndjadi tongkal didalam përkara rampas itoe, ditimbang njawa tiga tahlil sapoeloeh amas bërkapalakan djempa adanja”.

Vertaling.

„Indien iemand iets van een ander weghaalt, tijdens hij een schuldzaak met dien persoon heeft, en hij haalt het achter zijn rug of voor zijn neus weg, maar niet met diens goedvinden en zonder zich eerst bij het hoofd beklagd te hebben, dan betaalt hij (aan het hoofd) eene boete van een siam en een varken en aan den persoon, van wien hij iets in beslag genomen heeft ook een siam en een varken, maar indien hij weigert en indien de persoon, van wien hij iets weggenomen heeft, sterft om reden dat het „tongkal” geworden is gedurende die rampas-zaak, dan moet hij diens wergeld betalen, drie tahlil en tien amas met een djempa als eerste voorwerp”.

Deze strafbepaling voorziet in het geval, dat iemand zich zelf recht wil verschaffen in een schuldzaak door beslag te leggen op

een deel der bezittingen van den schuldenaar, zonder medeweten en toestemming van het kampong hoofd. De straf hierop is niet zwaar en veel minder dan op diefstal, doch wie haar niet onmiddellijk betaalt loopt gevaar, dat bij een sterfgeval ten huize van den ge-laedeerde een eisch tot het betalen der tongkal papanga tegen hem ingesteld worde.

Bij de Manjoeké-Dajaks is de straf op dit misdrijf zes tahlil met een siam als hoofdvoorwerp.

§ 9. Bedrog.

De straf op bedrog wordt behandeld in de volgende artikelen.

„Djika wantjana ¹, artinja sasaorang jang pandei mēmboewat pētenna ² kapada lain orang, dapat hoekoeman saboewah siam saëkor babi”.

Vertaling.

„Ingeval van „wantjana” dat wil zeggen als iemand wie ook een ander bedriegt, zoo wordt hij beboet met een siam en een varken”.

Ander artikel.

§ 10. Valsche beschuldiging, ongerechte eisch.

„Përkara boengkal moelang, artinja mënagèh atau mënantang përkara, sabageinja përkara dan përtagèhan, maka sabëlomnja poetoës itoe përkara maka dibrëntikaunja oleh orang jang mēngadja³ përkara itoe dan mënagèh orang jang tiada bëroetang, maka dikënakan hoekoeman paras gantang”.

Vertaling.

„Terzake van boengkal moelang ³, dat wil zeggen „het instellen van eene schuldvordering tegen iemand of het inbrengen van een klacht, in wat voor zaak of schuldvordering het ook zij, waarbij de klacht of schuldvordering, voordat er eene beslissing is genomen, ingetrokken wordt door dengeen, die de zaak aanbracht of de schuldvordering instelde tegen iemand,

¹ Wantjana = Skr. wantjana = Mal. bëntjana = bedriegelijke streken (Wdbk Pijnappel).

² Pētenna = tipoe = bedrog. Maleisch zegsman. — Het is eene verbastering van het Arabische تَبَا (JUYNBOLL).

³ Boengkal (= bongkal) kw. woengkal, steen = tahlil, een goudgewicht (Pijnappel).

Boengkal dus = boete. Boengkal moelang = de boete keert, wordt in plaats van den beschuldigde, den beschuldiger opgelegd.

die geen schuld heeft, dan wordt de oorspronkelijke eischer of beschuldiger tot de „paras gantang” ¹ veroordeeld, (dat wil zeggen zooveel boeten hij eischte of schuld hij vorderde moet hij zelf betalen).

§ 11. Overtredingen tegen de gestelde machten.

Overtredingen tegen de gestelde machten of van deze tegenover de onderdanen worden behandeld in de volgende artikelen.

„Djikalau sawatoe deri pada ana⁵ boewah kampong laki-laki atau prampoewan lari kapada kampong lain, sēbab ada sakit hati, mēlainkan dihoekoem oleh toewa jang didatanginja itoe saboewah siam saēkor babi dan toewa jang ditinggalkannja itoe poen mēngoekoem djoega kapadanja saboewah siam saēkor babi”.

Vertaling.

„Indien een der ingezetenen van eene kampong, hetzij man of vrouw naar eene andere kampong vlucht, om reden dat hij wrok koestert, dan wordt hij door het hoofd der kampong, waarheen hij zich begaf, veroordeeld tot eene boete van een siam en een varken, en ook het hoofd der kampong, van waar hij wegliep, beboet hem met een siam en een varken”.

Ander artikel.

„Djika sawatoe deri pada gapit ² pasirahnja ³ atau ana⁵ boewah kampong mēmoewat sawatoe apa-apa pēkērdjaän atau pērboewatan bai⁵ atau djahat, maka tiada tērlēbih dahoeloe moepakat dengan toewa pēndjēnangannja dapat hoekoem saboewah siam saēkor babi”.

Vertaling.

„Indien een der mindere hoofden, of een der onhoorigen het een of ander feest aanlegt of iets onderneemt, hetzij goed of kwaad, maar niet van te voren overleg pleegt met het hoofd van de pandjanangan (distrikt), dan wordt hij veroordeeld tot eene boete van een siam en een varken”.

§ 12. Beschädiging van tuinvruchten en gewassen.

Voor de praktijk vooral in de Manjoeké-streek zijn nog van belang

¹ Paras gantang = afstrijken van de maat, gelijk maken.

² Gapit = Mal. kapit — van apit = zich aan weerskanten van iemand bevindend, zooals de raadslieden van den vorst. (Pijnappel's woordenboek).

³ Pasirah — van sirah = hoofd (Dajaksch).

de bepalingen omtrent het beschadigen van tuinvruchten en gewassen door huisdieren.

Indien men een varken daarmede bezig ziet en men waarschuwt den eigenaar, dan is men gerechtigd het varken te doodden. Men moet daarvan dan echter onmiddellijk kennis geven aan het k a m p o n g -hoofd en is dan zelfs gerechtigd, om indien de schade van eenige beteekenis is, de helft van het varken voor zich te houden. Geeft men echter geen kennis aan het k a m p o n g -hoofd, dan moet men het varken vergoeden.

Doodt men het varken niet, dan blijft alleen de vordering bestaan op vergoeding der toegebrachte schade. (Manjoeké-Sëtolo).

§ 13. Straffen.

Uit het voorgaande is gebleken, dat de straffen bij de Landak- en Tajan-Dajaks alleen zijn vermogensstraffen, d. e. boeten en schadeloosstellingen.

Doodstraf werd door deze Dajaks zoover hun geheugenis reikt nimmer toegepast, en werd dus stellig in geen vijftig jaar voltrokken. Wel staat de doodstraf op bloedschande, maar niemand herinnert zich, dat zulk een onnatuurlijk misdrijf ooit plaats had.

Wij beschouwen natuurlijk manslag, waar het wraakrecht dit toelaat, niet als een ten uitvoer gebrachte doodstraf.

§ 14. Bewijsmiddelen. Ook in civiele zaken.

Hieromtrent hebben wij nog slechts weinig mede te deelen. De bewijsmiddelen zijn bekentenis, getuigen-verklaringen, aanwijzingen en godsoordeelen.

De eed kent de Landak- en Tajan-Dajak alleen als dienende ter bezegeling eener belofte voornamelijk bij verzoeningen.

Godsoordeelen worden niet alleen gebezigd tot aanwijzing van het vaderschap, maar ook tot uitwijzing van het recht in burgerlijke zaken, vooral waar het betwisting van den eigendom op onroerende goederen als vruchtboomen, bijenboomen en oude rijstvelden betreft.

Voor al omtrent t e n g k a w a n g -boomen, welke vaak gedurende verscheidene jaren geen vrucht dragen en droge rijstvelden, die soms wanneer de grond mager is, tot tien twaalf jaren braak liggen — in welken tijd de eigenaars zich niet om hunne bezittingen bemoeien — komen vaak geschillen voor.

Beloven de tēngkawang-boomen eenen goeden oogst af te werpen, dan gaat het kamponghoofd van iederen boom den eigenaar na. Waar de eigendom betwist wordt en niet door getuigen uit te maken is, gelast hij een godsoordeel. Gewoonlijk bezigt men dat, hetwelk bestaat in het trekken van een bamboe-pijltje uit een viertal, waarvan er twee voorzien zijn van weerhaken en twee niet. Een der partijen trekt onder het aanroepen der dewata's, hen verzoekende den recht-hebbende door het godsoordeel te willen aanwijzen. Wie een pijltje trekt met een weerhaak wint de zaak, de andere verliest.

§ 15. De rechters.

De rechtspleging berust facto bij de Dajaksche hoofden.

Het vigeerend politiek contract tusschen Radja en Gouvernement luidt echter geheel anders.

Artikel 20 van het Landaksche contract zegt: „Behoudens de uitzonderingen in het tweede lid van dit artikel vermeld, zijn allen, die zich binnen het gebied van Landak bevinden, onderworpen aan de rechtspraak der rechtbanken en rechters van het Gouvernement.

Zoolang daaromtrent door het Gouvernement niet anders is voorzien, worden buiten de plaatsen waar Gouvernementsambtenaren gevestigd zijn of mochten worden, door den radja of de door hen aangestelde hoofden berecht:

1° burgerlijke geschillen over eene waarde van niet meer dan f 50.— tusschen onderdanen van Landak onderling;

2° zoodanige overtredingen, door onderdanen van Landak gepleegd, als ingevolge de in de Residentie Westerafdeeling van Borneo vigeerende wettelijke bepalingen behooren tot de bevoegdheid van den politie-rechter (magistraat) met uitzondering van die op het stuk van 's lands middelen en pachten, etc.

Ter nakoming van dit contract grijpt daarom, bijna uitsluitend in geval van moord, de Panambahan onder den drang der Gouvernementsambtenaren in den gewonen loop der zaken in, laat den dader gevangen nemen en levert hem aan het Gouvernement uit. De zaak wordt dan verder berecht door de Gouvernementsrechtbanken, zeer tegen den wensch der bevolking in, die hoegenaamd geene voldoening vindt in een rechtspraak, die niet in de eerste plaats er op uit is den beleedigde schadeloos te stellen en hem te vrijwaren voor de gevolgen der booze invloeden, welke door het misdrijf heeten opgewekt te zijn.

§ 16. Het sluiten van vrede na vijandelijkheden
(sneltochten) der stammen onderling.

Zijn de vijandige stammen geneigd vrede te sluiten (bĕrtama¹), dan bieden de Maleische hoofden, of de Panambahan of de Gouvernementsambtenaren hunne hulp aan, om hen te verzoenen. Door hunne bemiddeling worden dan de vredeteekenen (tanda bĕrbaitan) gewisseld. Deze teekenen zijn: een tampajan mando² en een aarden kopje (mangkō³) om dien tampajan te dekken.

Partijen worden bij elkaar gebracht, de eerste maal liefst op neutraal terrein en eene plechtige ontmoeting heeft plaats. De daartoe behorende ceremoniën zullen wij elders beschrijven. Na afloop daarvan worden de boeten geregeld.

De verschillende soorten te betalen boeten zijn:

§ 17. Het wergeld.

1°. De pati-njawa — het wergeld, de bloedprijs voor elken gesnelden kop. Deze wordt opgebracht door den geheelen stam, welke zich aan snellen (mangajau) heeft schuldig gemaakt en uitgekeerd aan de familie van den verslagene. Is wederzijds gesneld, dan moet ook wederzijds het wergeld betaald worden. Het bedraagt twaalf tahlil. Twaalf verschillende lichaamsdeelen en zintuigen van den gesnelde moeten toch vergoed worden¹.

Onder die twaalf tahlil moeten bij de Manjoeké-Dajaks voorkomen:

- een siam;
- een tampajan tadjau;
- een gong;
- een lila;
- een soebang;
- een panding van goud;
- een streng langkeh, allen gedekt door een pinggan (aarden bord);
- negen stuks tampajan boedoe gedekt door mangkok's (aarden kopjes);
- twaalf pinggan daun tangkai² soeman³.

¹ Vergelijk Senn van Basel, De bloedprijs der Dajaks op Borneo's Westerafdeeling. Tijdschrift van Ned.-Indië 1874. Deel II, pag. 37—38.

² Tangkai = steel of oor.

³ Soeman = bamboekoker met kleefijst.

§ 18. De poengoet baai.

2°. de poengoet basi of pamoengoet basi: een siam, een babandih en een gong. De babandih als lakar of alas dat is als onderstuk om de siam op te doen rusten, de gong om de siam te dekken.

Deze boete wordt even als alle volgende alleen betaald door dengeen, die de vijandelijkheden geopend heeft [mamboekabasi of manoebah]¹.

Op het snellen² staat afgezien van het betalen van de bloedprijs geene boete, wanneer het dient om wraak te nemen over eene plaats gehad hebbende snelpartij.

§ 19. De sangga parang.

3° de sangga parang of pñjangga parang, iets dat dient tot tegenhouden van de parang (houwer, kapmes). Evenals de poengoet basi is het een schuldbekentenis door welks aanbieding de tegenpartij voor goed van het nemen van weerwraak moet afzien.

Het is eene bevestiging van de poengoet basi.

De sangga parang bestaat uit een lila.

§ 20. De palangkah.

4° de palangkah of pangalangkah (= overschrijding) is de boete wegens overtreding der instellingen welke het snellen verbieden. Zij bestaat uit een djampa, een babandih en een gong. De eerste twee stukken vervallen aan den radja, de tweede aan het Maleische hoofd (pambakal).

§ 21. De panoebah.

5° de panoebah is de boete wegens het manoebah, dus kan gelijk gesteld worden met de palangkah. Zij bestaat uit een siam met een tampajan mando⁵ en een gong. De siam moet bovendien gedekt zijn door een babandih en staan op een tjanang.

¹ Mamboekabasi = het openen van het ijzer d.i. het ontblooten van het zwaard. Manoebah = verbreken der eed. Waarschijnlijk staat dit woord in verband met soebah — de groote eed, na verzoeningen afgelegd.

² Snellen = mangajau. Gesneld = dikajau.

De panoebah vervalt aan het Dajaksche hoofd van den stam, waarbij gesneld is.

§ 22. De panjasa hoetan.

6° de panjasa hoetan = het reinigen der aarde. Het woord hoetan (= bosch) wordt in Landak vaak synoniem gebruikt met tanah (land) of nĕgri (landstreek). De panjasa hoetan dient om de kwade rasi's te bezweren, het onheil aanbrengende onschadelijk te maken.¹

Ook door het snellen toch als door elk ander misdrijf wordt het land panas, aan verderfelijke invloeden onderhevig.

De panjasa hoetan bestaat uit voorwerpen, welke te zamen anderhalf tahl waarde hebben, benevens een varken voor het barimah en een stuk ijzer als pangkras soemangat (versterking der ziel).

De bedoelde voorwerpen moeten bij voorkeur zijn een tampajan mando² en twee tampajan's boedoe (een klein soort tampajan).

Na afloop van het wederzijdsch uitkeeren der boeten wordt de onder Dajaks gebruikelijke groote eed (soebah) afgelegd.

§ 23. Een verzoeningsfeest bij de Sĕpatah-Dajaks.

De eerste ontmoeting tot verzoening van vijandelijke stammen heeft, zooals wij boven zagen, op onzijdig terrein plaats, bijvoorbeeld ten huize van den persoon, die zijne bemiddeling heeft aangeboden. Op deze bijeenkomst wordt de eed afgelegd, den vrede niet meer te zullen verstoren, de verschillende boeten worden uitgekeerd en verschillende plechtigheden hebben plaats, om de booze invloeden te paralyseeren.

Later moeten de stammen elkaar ook wederzijds bezoeken in hunne woningen. De mannen van den eenen stam worden daarbij feestelijk onthaald in de kampongs van den anderen en later omgekeerd. De ceremoniën tot het afweren der kwade rasi's worden daarbij herhaald. Deze bijeenkomsten worden soms jaren lang uitgesteld, eerst wanneer de oogst goed uitgevallen is, gaat men er toe over, den anderen stam tot het gebruikelijke bezoek uit te noodigen.

Zoo moesten de Sangking-Dajaks, welke in Mampawa thuis behooren, nog een bezoek brengen aan de Sĕpatah-Dajaks. Zij hadden

¹ Vergelijk de uitdrukking panjasa hoetan met „pĕmbasoe doe-soen” in Wilken, Strafrecht bij de volken van het Maleische ras blz. 112.

als vijanden tegenover elkaar gestaan in de Mandhor-onlusten, waarin zich vooral de Semerowa-Dajaks onder Pa Goenang geweerdd hadden.

De datum van het bezoek was vastgesteld op 8 September — het was in het jaar 1892 — en wij begaven ons om er bij tegenwoordig te zijn een paar dagen te voren van Ngabang op reis naar kampong Bangsal, de hoofdplaats der Sěpatah-streek. Daar vernamen wij, dat als plaats van ontvangst der Sangking-Dajaks het huis van den Toeměngoeng van Saham, het stamhoofd der zuidelijke Sěpatah-Dajaks was aangewezen. Op weg daarheen zouden de Sangking-Dajaks echter eerst overnachten in de woning van het stamhoofd der noordelijke Sěpatah-Dajaks, Pakoe Něgara, hoofd van kampong Trap.

Wij gingen dus naar kampong Trap, waar Pakoe Něgara ons feestelijk inhaalde. De wanden der voorgalerij waren op Maleische wijze met bonte gordijnen (tabir) behangen. Verder waren vijf djampa's en vijftien agongs ten toon gespreid en eenige tawak-tawaks. Op een feestdag toch moet men zijn rijkdom aan de gasten laten zien.

Den vorigen dag had Pakoe Něgara onder het barimah met een paar hoenderen reeds aan de dewata's kennis gegeven, dat de Sangkings in aantocht waren tot het vieren van een verzoeningsfeest in de kampongs der Sěpatah-Dajaks, daarbij hun zegen en hulp over deze onderneming afsmeekende.

De Sangkings bleven lang uit, kennelijk verkeerde Pakoe Něgara in onrust of zij werkelijk wel komen zouden. Hoe vaak gebeurt het niet, dat een ongeluk voorspellende kéto^c vlak voor den aan het hoofd loopenden reiziger heen strijkt; zulk een ongeluk voorspellend voorteeiken zou toch in staat zijn de Sangkings weer voorloopig huiswaarts te doen keeren om eerst de kwade rasi's te bezweren.

Den volgenden morgen kwam bericht, dat de Sangkings overnacht hadden in Sebadoe, des middags kwamen zij ook te Trap aan. Zij waren onder de hoede van een Maleisch hoofd, een zekeren kjahi. Het hoofd der Sangkings heette Patih, een titel die tegenwoordig in Landak niet meer in gebruik is, als zijnde van te groot aanzien en gewicht.

Pakoe begaf zich met volgelingen naar buiten de Sangkings te gemoet, om hen in te halen. Bij de eerste ontmoeting hadden onmiddellijk ceremoniën plaats tot afwering der booze rasi's. Een der Sangking-Dajaks had een wit aarden kopje met olie in de hand, waarin een paar zilveren ringetjes lagen.

§ 24. Ceremonie „pasilo" genaamd.

Met een kippeveer smeerde hij wat olie bij zijne landslieden op het voorhoofd, daarbij gebeden prevelende aan de dewata's (bapatja). Deze ceremonie heet *pasilo*.

Pakoe bestrooide hen rijkelijk met gele rijst; een terzijde opgesteld orkest van *gandang*, *tawa^c-tawa^c* en *breng-breng* deed zich hooren. In optocht trad men de woning van Pakoe binnen, alwaar men tot het *barimah* met een varken en een kip overging.

Des avonds bespeelden eenige jonge lieden de *kromong* (dau), anderen spreiden daarbij hunne vaardigheid in het *menariën* (inlandsche dans) ten toon.

Den volgenden morgen begaven wij ons allen over Bangsal, waar Ja Dimboel (de *apanage*-houder) en zijn broeder Goesti Ali zich bij ons aansloten naar kampong Saham. (Cf. § 27).

De Toemëngoeng van Saham met volgelingen wachtte de Sangking-Dajaks op, om hen feestelijk in te halen.

De Sankings reikten bij de ontmoeting het door hen medegebrachte aarden kommetje met olie en de twee zilveren ringen, benevens een wit hoen aan den Toemëngoeng over. De Sëpatah-Dajaks beantwoordden dit geschenk door het aanbieden van een *tampajan mando^c*. Rijkelijk bestrooide de Toemëngoeng allen met gele rijst, hen welkom toeroepende.

Het bestrijken met olie (*pasilo*) had toen plaats, thans echter wederzijds, de Sangking-Dajaks bij de Sëpatahs en omgekeerd. Het wit aarden kommetje was volgens den uitleg, dien men ons van de ceremonie gaf, een teeken van vrede en goede gezindheid, het ringetje — zonder eind of begin — van de bestendigheid ervan.¹

¹ In het algemeen spreken de Dajaks, bij het aanbieden van ringen, den wensch uit, dat de eigenschap van den ring — het hebben van geen einde — ook het deel zal zijn van de *tali njawa* (= levensdraad) van den persoon, die den ring krijgt.

Men heeft daarbij weer niet in de eerste plaats aan symboliek te denken, maar aan het geloof in sympathetische werking. Men is overtuigd, dat de eigenschap van den ring op de *tali-njawa* zal overgaan. Bij de Sëpatah-Dajaks is het geloof aan sympathetische werking reeds grootendeels verloren geraakt, daarom verklaren zij de ceremonie als een *tanda* = teeken, symboliek. Natuurlijke symboliek is steeds ontstaan uit het geloof aan sympathetische bezwering.

De uitdrukking *tali-njawa* hoort men dikwijls in Landak. „Tali nja-

§ 25. Symbolische beteekenis van den ring.

Toen de Sěpatah-Dajaks bij de Sangkings te gast waren, hadden juist dezelfde ceremoniën plaats gehad.

Daarna ging men over tot de plechtige ontvangst van de Sangkings in de soerambi.

Aan de middenstijlen van het huis waren lila's gebonden en daarnaast djampa's neergezet. Voor de djampa's lagen gongs op den grond. Bij Pakoe waren de djampa's niet gedekt geweest, bij den Toeměnggoeng waren zij het wel. Het einde van de verzoening was toch nabij, de zaak werd hiermede afgedaan — getoetoept. Toetoept = dekken, dicht doen.

Het doel was, dat de Sangkings zich op deze gongs zouden nederzetten met een djampa tot rugsteun, maar de Sangkings waren te bescheiden deze eeretitels aan te nemen en gingen voor de gongs op den grond zitten, waar overal matten gespreid lagen.

§ 26. Offer aan de booze geesten.

Voordat het feest begon had de Toeměnggoeng buiten aan de booze geesten (hantoe's) spijzen gebracht, en deze op een toempang, welke aan den ingang van de kampong hing, neergelegd als zoen-offer. Ook aan den agit, die onder het dak van het huis hing als vertegenwoordiger van den kemang Trio, had hij een offer gebracht om ook diens toorn af te koopen.

De ceremoniën bestonden verder in barimah, waarvoor varkens geslacht werden.

Verder vermaakte men zich met mēnariën en het bespelen der kromong. Ook hadden telkens gezamenlijke gastmalen plaats, waaraan alle mannen aanzaten en de vrouwen de spijzen aanbrachten.

Ook werd toewak gedronken, maar in zeer geringe hoeveelheden.

De zuidelijke Sěpatah-Dajaks, die veel te Pontianak komen, hebben groote neiging de Maleiers in alles na te volgen. Honden worden niet meer geofferd. De kleeding is als die van Maleiers. Over het kaal geschoren hoofd dragen zij een zwart katoenen hoofddoek.

wanja tida⁵ pandjang lagi" = zijn levensdraad loopt ten einde. „Tali njawanja soedah poetoës" = zijn levensdraad is afgesneden.

Vergelijk hiermede het geloof der Minangkabauers der Padangsche Bovenlanden, dat het hart aan een „tali njawa" hangt. Zie Animisme bij de Minangkabauers der Padangsche Bovenlanden (Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, volgreeks V, deel 5, pag. 58) door van der Toorn.

Biezen mutsjes, in Manjoeké zoo gebruikelijk, ziet men onder hen niet.

Het mēnari-costuum was echter hetzelfde als wij elders zagen. Het bovenlijf meestal bloot of omhangen met een jasje zonder mouwen, om den hals en om het midden talrijke gordels en ketenen. Om het onderlijf de crinoline-sarong.

Den tweeden dag van het feest stierf een kind aan influenza, welke ziekte ook in naburige kampongs heerschte en veel slachtoffers maakte. De feestelijkheden hielden toen op en de Sankings keerden huiswaarts.

§ 27. Geboorte-predicaten der Maleische vorstentelgen in Landak.

Ja en Goesti zijn geboorte-predicaten, wel te onderscheiden van Pangeran, een titel, die door het Gouvernement — of Dészels Vertegenwoordiger, den President — verleend wordt, aan dengeen, dien de vorst tot rijksgröote (mantri) wil verheffen. Is een vorstentelg eenmaal tot Pangeran verheven, dan wordt hij bij zijn ouden naam niet meer genoemd. Pangeran Mangkoe Boemi heette vroeger Goesti Ahmad.

Ook vorstentelgen, welke het predicaat Ja voeren, kunnen tot Pangeran worden verheven.

De zoon en de dochter van een Pangeran of Goesti uit een huwelijk met een Oetin, (prinses van den bloede) of met eene Nji Mas heeten Goesti en Oetin. Ja is de zoon en Nji Mas de dochter van een Pangeran of Goesti uit een huwelijk met eene gewone kampongvrouw (orang kětjil).

Raden en Kjahi Agoes zijn in Landak titels van Maleische kamponghoofden.

De regeling der geboorte-predicaten is in bijna elk landschap in de Westerafdeeling van Borneo verschillend.

Het predicaat Oetin wordt soms ook door mannen gedragen, in Landak echter alleen door vrouwen.

§ 28. Regeling eener verzoening tusschen Lara (Sambas) en Landak Dajaks.

Bahwa inilah atocran pērsoempahan (moeara batoe pēnjoegoe) ja'ni soempah kajau (potong kapala) tanam batoe mēnoeroet adat Dajak bangsa Këndajan soedah dipriksa kapada kēpala-kēpala Dajak tiga blas batoe bēnoewan Lara samoewanja.

Sjahdan djoega kpala-kpala Dajak masing masing mnaroh tanda tangan di bawah ini.

Tanda ttapkn adat ini sabnr-bnrnja atoeran adat.

Maka dibawah inilah isjarat knjatannja:

1 prkara. Brmoela sakalian di bdirikn satoe klangkang tengkra badjoe) kira-kira spoeloh atau doewa poeloh dpa djaohnja deri tpi soengei dimana tmpat akn brsoempah itoe.

2 prkara. Satoe toengkat tnoeng di bdirikn sama dkt tengkra itoe.

3 prkara. Satoe ajam boeloe poetih, satoe-satoe kpala mmbawa satoe ajam boewat tanda hati jang socdah baik di sapoekn kapada radja-radja dan kpala-kpala Dajak jang bsar ktjil mana-mana jang ada disitoe malainkn di sapoekn itoe ajam boewat boewang toengkal pmalinja, habis itoe baroe disapoekn (klangkang) tengkra tadi.

4 prkara. Sengah, artinja satoe pinggan ditaroehkn diatas tengkra itoe.

5 prkara. Toempi, artinja djoewadah boendar bsar ditaroeh di dalam pinggan diatas tengkra itoe.

6 prkara. Toempi, artinja djoewadah ktjil-ktjil banjaknja lima potong matjam-matjam roepanja ditaroehkn didalam pinggan diatas tengkra itoe.

7 prkara. Slikat, artinja lmng poeloet banjaknja lima potong pandjangnja tiga djari ditaroehkan diatas tengkra itoe.

8 prkara. Soengk, artinja sprti ktoepat banjaknja lima pais ditaroehkn diatas tengkra itoe.

9 prkara. Lima pais bidji djawa ditaroehkn diatas tengkra itoe.

10 prkara. Satoe pais bidji ktimoen ditaroehkn diatas tengkra itoe.

11 prkara. Satoe pais bidji bidjian ditaroeh diatas tengkra itoe.

12 prkara. Latoek, artinja brtih (padi digoreng banjaknja satoe pais, ditaroeh diatas tengkra itoe.

13 prkara. Klameng, artinja boeboer antjoer banjaknja satoe pais ditaroeh diatas tengkra itoe.

14 prkara. Slikat, artinja lmng poeloet djoega, pandjangnja sroewas boeloeh, banjaknja lima potong disandarkn ditengkra itoe.

15 prkara. Toengkoes angkang, satoe boengkoes nasi ditaroehkn diatas tengkra itoe.

16 prkara. Saja njilipit, artinja satoe pais garam ditaroehkn diatas tengkra itoe.

Handmerk van	Orang kaja Prang Lara.
"	" Orang kaja Itam Lara.
"	" Orang kaja Běrahi Lara.
"	" Orang kaja Tangga Lara.
"	" Orang kaja Lotak Tria.
"	" Ma Rammah.
"	" Ma Manting.
"	" Dēmang Béhé.
"	" Ama Pérak.

In deze regeling is geheel de adat der Lara-Dajaks gevolgd. De beteekenis van verschillende Dajaksche woorden is ons onbekend, zoodat wij in onze vertaling enkele punten in het duister moeten laten.

§ 29. Vertaling.

Dit is de regeling der eedsaflegging op de pēnjoegoe¹ te weten het afzweren van het snellen onder het opstellen van (panjoegoe-) steenen in den grond overeenkomstig de adat der Këndajan-Dajaks — zooals die gebleken is uit een voorafgegaan onderzoek bij de hoofden van dertien afdeelingen uit het gebied van Lara.

Daarom plaatsen ook alle hoofden hun handmerk onder dit stuk, als teeken, dat hiermede die adat naar waarheid worde vastgesteld.

Die regeling nu luidt als volgt:

1°. Eerst richten allen te samen een klangkang op — tengkra² badjoe² — ongeveer tien of twintig vadem ver van den waterkant, op de plaats, waar men den eed doen wil.

2°. Een divinatie- of wichelstok moet dicht bij de tengkra² opgericht worden³.

3°. Ieder hoofd moet een hoen met witte vederen medebrengen, ten teeken van een vredelievend hart; met (de vleugels van) die hoenderen moeten de aanwezige vorsten en hoofden, groote zoowel als kleine, bestreken worden om het „tongkal” en het „pamali” waarin zij verkeerden te verdrijven. Daarna moet ook de tengkra² zelf bestreken worden.

¹ De beteekenis van moeara in moeara batoe panjoegoe is ons niet duidelijk.

² Tengkra² — niet in woordenboek = Këndajansch voor klangkang.

³ Tēnong. Deze stok zal waarschijnlijk een tak van een pelei-boom of sabang-palm geweest zijn, die door wortel te schieten en op te groeien voor den planter een lotsboom werd.

4°. Een sengah, dat is een aarden bord moet op de tengkra⁴ geplaatst worden.

5°. Toempi, dat zijn groote ronde gebakjes moeten op dat aarden bord neergelegd worden.

6°. Nog een ander soort toempi, kleine gebakjes, vijf stuks moeten op dat bord neergelegd worden.

7°. Sëlikat, dat zijn koekjes ¹ van kleefrijst, vijf stuks lang drie duim.

8°. Soengkè, veel gelijkende op këtöepat ², vijf stuks.

9°. Vijf pakjes tamarinde-pitjes. ³

10°. Een pakje met komkommerpitjes. ⁴

11°. Een pakje sesamum-pitjes. ⁵

12°. Latoek, dat is gepofte rijst, een pakje.

13°. Klamèng, dat is fijngemaakte pap, een pakje, moeten op de tengkra⁴ neergelegd worden.

14°. Sëlikat, dat zijn koeken van kleefrijst in bamboe gaar gestoomd, ter lengte van eene geleding, tot een getal van vijf stuks, moeten schuin tegen de tengkra⁴ geplaatst worden.

15°. Toengkoes ⁶ angkang ⁷, een pakje rijst.

16°. Saja njilipit, dat wil zeggen, een pakje zout.

17°. Toerah siap, dat wil zeggen, hoenderrei, één.

18°. Njoengan siap endek ter leeftijd van taroe wandoe, dat is een kuiken van drie dagen oud, fijngehakt.

19°. Pintik, d. i. een sirihpruimpje geheel tot gebruik gereed met kalk, gambir en betelnoot, moeten op de tengkra⁴ neergelegd worden.

20°. Sëngaroeng, dat wil zeggen eene geleding bamboe gevuld met water, moet aan de tengkra⁴ opgehangen worden.

21°. Bëras banjoe, dat wil zeggen gele rijst, moet in een kopje gedaan worden.

¹ Lëmëng — waarschijnlijk lëmpëng — rijstkoek (Pijnappel's woordenboek).

² Këtöepat — rijst gaar gestoomd in kleine kubus-vormige pakjes — van kokosbladeren gevlochten.

³ Bidji djawa, waarschijnlijk bidji asam djawa = tamarinde.

⁴ Këtimoen = mëntimoen = timoen = komkommer (woordenboek van de Wall).

⁵ Bidjian — waarschijnlijk = bidjan — Jav. widjen = lënga = sesamum — soort oliegevende plant.

⁶ Toengkoes = pakje rijst in bladeren gewikkeld.

⁷ Angkang? niet in woordenboek.

22°. Poeloe^s, dat wil zeggen afschrapsel van de gongs en tampajans, die een naam hebben, van goud en zilver moet in een bamboe-pijpje of in een kopje gedaan worden.

23°. Twee stampers en een rijstblok en een treefsteen, die reeds gebruikt is, welke geen schrap of barst vertoont, om stuk gehouwen te worden bij de eedsaflegging, het in stukken houwen van den Kemang Trio genaamd ¹.

24°. Pëtik, dat wil zeggen van alles een klein weinigje genomen, te beginnen bij nummer 5 tot aan nummer 16, dat alles in een kopje verzameld. ²

Is dit alles klaar, dan pas wordt op de t j e n n i n g (muziekinstrument) geslagen, om de dewata's te roepen, en dan wordt die pëtik en poeloe^s omhoog geworpen en met een sterk schreeuwend geluid roept men dan de goden op de volgende manier: Oh, Dewata van den Goenoeng Bawang, van den Pëdjadji, van den G. Paudan, van den G. Pandoeng, van den G. Sigal, van den G. Pënarang, van den G. Sëmlajoeng, van den G. Tijong, van den G. Mëngkadang, ³ van den Radja van Sambas en van den Radja van Landak, Dewata van den Hemel, van de Maan, van de Zon, van de Pleiaden, Dewata Sëngkaroeng. ⁴ Dewatas van het Water, van het Land, van de Steenen, van de Boomen, van de Huizen, Dewata Bangkéné Tandjong Boenga, ne^s Onté Kalimantën, Soemakang ⁵ Adat Tjoepak, ⁶ Mata Datjing ⁷, dat wil zeggen, die het bestuur voeren en voor het recht zorgen op het eiland Borneo.

Na afloop hiervan wordt pas gezegd wat men overeengekomen is onder eede te bevestigen.

Daarna gaat men er toe over een varken te slachten en een hond

¹ De uitleg, dat het stukhouwen van stamper en rijstblok het dooden van den kemang Trio is, zal vermoedelijk van een Maleisch hoofd afkomstig zijn, die zulk eene verklaring in de plaats stelde van de oorspronkelijk Dajaksche.

² In Landak toerap.

³ Namen van bergen in Landak en Sambas.

⁴ Sëngkaroeng — niet in woordenboek.

⁵ Bangkéné waarschijnlijk eigennaam — naam van de dewata — van de Bloemen-Tandjong (uitstekende hoek in een rivier).

Ne^s Onté Kalimantën = Grootmoeder Orang-Oetan Kalimantën of van Kalimantën. Kalimantën, naam van het eiland Borneo — Soemakang — niet in woordenboek.

⁶ Tjoepak — een maat.

⁷ Mata Datjing — de streepjes of sterretjes op een Chineesche unster, die het aantal kati's aanwijzen — Dewata Adat Tjoepak Mata Datjing — dewata van maten en gewichten — de Instandhouders van het Recht.

met roode haren; met witte haren en zwarte plekken daartusschen gaat het ook wel; het geschiedt dicht bij de tengkra^s (de klangkang). Ook de witte hoenders, die gebruikt zijn om de vorsten en hoofden te bestrijken worden daar ook geslacht. Is dat alles klaar, dan is de zaak daarmede afgedaan.

Dan wordt alleen nog een rijstwan boven op de tengkra^s gelegd.